

YU ISSN 0027-8084
UDK 808.61./62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXIV/1—2

**БЕОГРАД
2001**

Digitized by Google

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXXIV

Св. 1–2 (2001)

САДРЖАЈ

Ч л а н ц и

Граматика

Једно давно постављено питање: значе ли <i>ојкад</i> и <i>ојкако</i> исто (МИЛКА ИВИЋ)	1
Кушаров модел заједничког књижевног језика и правописа за Хрвате и Србе (ЉУБОМИР ПОПОВИЋ)	6
О асиметричним кондензованим низовима (РАДОЈЕ СИМИЋ — ЈЕЛЕНА ЈОВАНОВИЋ)	45
Граматичка основа и наставци именица типа <i>име-имена</i> (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ)	71

Језичка култура и нормативистика

О бирократизацији српског језика (ДУШКА КЛИКОВАЦ)	85
О ктетицима <i>српски</i> и <i>србијански</i> у свјетлу лексичко-семантичке норме (МИЛАН ШИПКА)	111
Стандардни језик и дијалекти (СРЕТО ТАНАСИЋ)	123

Лексикологија и семантика

Информације о граматичкој и лексичкој спојивости у дескриптивном речнику (СТАНА РИСТИЋ)	131
---	-----

Прилози

О конверзији сложених придева у именице (СТАНИМИР РАКИЋ)	141
Прилог Семантичко-деривационом речнику српскога језика (Деривационо гнездо придева <i>добар</i>) (РАЈНА ДРАГИЋЕВИЋ)	145
Статус српског језика у образовању (ЈОВАНКА РАДИЋ)	152

Прикази

Иван Клајн, Творба речи у савременом српском језику. Први део: Слагање и префиксација (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ)	157
Првослав Радић, Турски суфикси у српском језику (МИЛИЦА РАДОВИЋ-ТЕШИЋ)	162
Рајна Драгићевић, Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику (АЛЕКСАНДРА МАРКОВИЋ)	166
Мирослав Николић, Обратни речник српскога језика (ДАРИНКА ГОРТАН-ПРЕМК)	170

МИЛАН ШИПКА
(Сарајево)

О КТЕТИЦИМА СРПСКИ И СРБИЈАНСКИ У СВЈЕТЛУ ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКЕ НОРМЕ

Неспоразуми и колебања у пракси око значења и употребе придјева *српски* и *србијански* у везама као што су *српска* (или *србијанска*) *влада* и сл., подстакли су наше језичке стручњаке да проговоре о том наизглед једноставном, а у суштини тешком и замршеном питању. У овом раду детаљно се анализирају та два придјева и њима сродне именице *Срби* и *Србијанци*, па се на основу те анализе, уз осврт и на досадашње радове о истој теми, указује на узроке неспоразума, изазваних вишезначношћу самих тих лексема, али и на могућности њиховог превладавања и усклађивања с лексичко-семантичком нормом савременог стандардног језика.

1.1. Недоумице у вези са значењем и употребом придјева *српски* и *србијански*, па и именица *Срби* и *Србијанци*, често се јављају у говорној пракси, посебно у новинарском стилу. Многима, наиме, није јасно да ли треба говорити и писати *српска* или *србијанска влада* и сл. Колебањима доприноси и вишезначност именице *Србијанац*, која је у вези с такође вишезначним придјевом *србијански*. Све је то понукало наше језичке стручњаке да изнесу своја мишљења о придјевима *српски* и *србијански*, али и о именицама *Срби* и *Србијанци*, како би покушали уклонити постојеће дилеме у вези са значењем и употребом тих ријечи и тиме одговорили на бројна питања из праксе. Досад су о томе писали: Егон Фекете, *Семантичке разлике и уједињене вредности придева српски и србијански* (*Наш језик*, XXIII/5, Београд, 1978: 199–209), а још прије њега и познати хрватски лингвист Петар Скок, *Придјевске изведенице од географских назива* (*Језик*, Загреб, бр. 2, 1954: 33–37), затим Мирослав Николић, *Срби и Србијанци* (*Језик данас*, Нови Сад, 5/1998: 13–15), Иван Клајн, *Србијанци као Индијанци* (*НИН*, Београд, 6. IX 2001: 35) и Милан Шипка, *Српска или србијанска влада?* (у часопису *Дијаспора*, који излази у Шведској).

1.2. На мишљења и интерпретације изнесене у овим радовима освртаћемо се у току даљег излагања како бисмо, уз темељиту анализу проблема, покушали да дођемо до што прецизнијег одговора на често постављана питања у вези са значењем и употребом придјева *српски* и *србијански* и именица *Срби* и *Србијанци*, и то, прије свега, са

становишта лексичко-семантичке и стилске норме савременог стандардног језика.

Размотрићемо посебно сваку од поменутих лексема и на крају, уз закључак, понудити упутства за њихову употребу у стандардној говорној пракси.

2.1. Придјев *српски* у везама ријечи као што су *српски језик*, *српска култура*, *српска историја*, *српски народни обичаји*, *српске народне ђесме* и сл. (све у значењу: *језик Срба*, *култура Срба*, *историја Срба*, или пак *језик*, *култура*, *историја српског народа*, итд.) нормално се употребљава без икаквих неспоразума, јер је јасно да је тај придјев у вези са етнонимом *Срби*, па се по томе све оно што припада Србима може означавати као *српско*. Неспоразуми настају тек кад се придјев *српски* употријеби у везама какве су *српска влада*, *српски премијер*, *српска скупштина* (у значењу: *Влада Србије*, *премијер Владе Србије*, *Скупштина Србије*) и сл. Таква употреба посебно је карактеристична за новинарски (журналистички) стил савременог стандардног језика, тј. за језик новинара у „средствима јавног информисања“ (у штампи, на радију и телевизији). Ево само неколико таквих примјера, избљежених са страница дневног листа *Политика*:

— *Пошпредседник српске владе у Прешеву* (28. I 2001, 7). — *Изјава пошпредседника српске владе холандском листу* (9. VI 2001, 2). — *Председник СРЈ инсистира на утврђивању одговорности српске владе* (25. VIII 2001). — *Иншерву српског премијера атинском листу* (3. IX 2001, 2). — *За бивше српске министре полиције и здравља и даље важи послинички имунитет* (8. IX 2001, 7). — *Округли сто о српској полицији* (27. X 2001, 13). — *Не само српски ушав, већ и српски злочини сјадају овде код нас и овде ће се о њима морати судски расправљати* (1. XI 2001, 16).

Тако је у другим београдским листовима, па и у дневницима радио-телевизијских станица у Србији и Републици Српској. Ту се често може чути: — *Српски министар правде Башић изјавио је...* — *Српски премијер Ђинђић примљен је код председника Буша...* — *Српска делегација боравила је данас у Њујорку...* итд.

На такву употребу придјева *српски* реагују многи читаоци, сматрајући да би у свим случајевима кад се нешто односи на Србију, а не на (све) Србе, требало употребљавати придјев *србијански*, дакле: *србијански премијер*, *србијанска влада*, *србијански министри*, *србијанска полиција*, *србијански ушав*, *србијанска делегација*...

На значење и употребу придјева *србијански* у наведеним везама ријечи осврнућемо се касније (в. т. 2.2). Сада би требало утврдити може ли се у таквом контексту употребљавати и придјев *српски*, и да ли је таква употреба уопште правилна.

Речник Мајнице српске (РМС), уз одредницу *српски* даје овакво објашњење: „*који се односи на Србе и Србију*: ~ земља, ~ народ, ~ језик и др.“ (књ. V, Н. Сад, 1973: 977). Тако је и у *Рјечнику ЈАЗУ (RJA-ZU)*: *српски* је „*који pripada Srбу или Srbinу (а i Србији)*“ (XVI, Zagreb,

1956–1958: 320a). Према томе, придјев *српски* има два значења: једно, које се односи на националност у цјелини (Србе), а друго — на територију гдје живи већина Срба (Србију). Будући да је и од једне и од друге именице (*Срби* и *Србија*) могуће, сасвим правилно, извести исти придјев, као што је у нас и придјев *руски* изведен од *Рус(и)* и *Русија*, па по томе има двојако значење: „*који се односи на Русе и Русију*“ (РМС, књ. V, Нови Сад, 1973: 587a), употреби тога придјева у оба значења, дакле — и другом (територијалном), мада је рјеђе, не би се могло приговарати, барем не са становишта творбе. У том смислу говори се и пише: *српска влада*, *српски њремијер*, *српски министјри*, *српска њолиција*, *српски усђав*, *српско ѡржисѡије* у значењу: *Влада Србије*, *њремијер* (или *њредсједник*) *Владе Србије*, *министјри* у *Влади Србије*, *њолиција* (*Републике*) *Србије*, *Усђав* (*Републике*) *Србије*, *њржисѡије* (*Републике*) *Србије* итд. Ово утолико прије што су синтагме *српски њремијер*, *српски министјри* и сл. краће од пуних, „званичних“, назива, па више одговарају журналистичком стилу, у коме се углавном и употребљавају. Проблем је у томе што се оно прво (етничко, национално) значење придјева *српски*, које је и знатно чешће и обичније, а и старије, намеће само по себи, чак и упркос контексту, па то изазива недоумице. У неким случајевима двозначност је тешко избјећи. *Фекеће* 1978 (: 203) каже да је „ова бинарност елсмената који улазе латентно у семантички план придева језички понекад незгодна, нарочито када би било потребно истаћи да, рецимо, 'српска народна скупштина' не значи — 'скупштина Срба' (национално), већ 'скупштина државе (републике) Србије' (регионално)“. О уклањању оваквих недоумица мора се, свакако, водити рачуна, па ће о томе детаљније бити говора у даљем излагању (в. т. 3).

2.2. Управо да би се избјегле све могуће недоумице, они којима смета употреба придјева *српски* у везама какве су *српска влада*, *српски њремијер* (у значењу: *Влада Србије*, *њремијер Владе Србије*) и сл. предлажу, као замјену, придјев *србијански*, јер сматрају да у том случају не би могло бити забуна, пошто тај придјев има „територијано значење“, то ће рећи да је извсден од хоронима, тј. имена (земље и државе) *Србија*, па је по томе *србијански њремијер* исто што и *њремијер Србије*. Тако би, онда било и *србијанска влада*, *србијански министјри*, *србијанска њолиција*, *србијански усђав* итд. Ово, захтијева објашњење и коментар.

2.2.1. Придјев *србијански* — за разлику од *српски*, који се употребљава у разним исправама и широј писменој комуникацији још од XII стољећа (в. примјере у *RJAZU*, XVI, 1956–1958: 320–322) — новијег је постања. Први пут је забиљежен тек средином XIX стољећа, као одредница у другом издању Вукова *Српског рјечника*, 1852, с њсмачким и латинским објашњењем: „*von Serbien, Serbiae*“, што упућује на значењску везу с именом земље (*Србија*). Касније ће то *Broz-Iveković* 1901 потврдити и на нашем језику, додајући, уз Вуково, и своје објашњење: „*što pripada Srbiji*“, уз један примјер, опет Вуков, из предговора Рјечнику: „*Na ovu knjigu ima prenumeranata i iz Srbijanskih namastira*“ (*Broz-Iveković*, II, Zagreb, 1901: 455). Према овом би тумачењу били са-

свим у праву они који сматрају да све оно што се односи на Србију као земљу и државу треба означавати придјевом *србијански*. Дакле: *србијанска влада, србијански премијер, србијански министри, србијанска полиција, србијански устав, србијанско правосуђе* итд.

2.2.2. Тумачења дата у другим нашим рјечницима уз одредницу *србијански*, а и анализа творбе тога придјева, упућују, међутим, на још једно његово значење, које је у вези с именицом *србијанац*. Тако се у *RJAZU* придјев *србијански* тумачи као „*adj. poss. koji ili što pripada Srbiji ili Srbijancima*“ (XVI, Zagreb, 1956–1958: 188), а *Србијанац* је, према овом рјечнику, као и према *Буку и Броз-Ивковићу*, „*čovjek iz Srbije ili koji živi u Srbiji*“ (ib.). Ни та чињеница још не доводи у питање исправност захтјева да се умјесто *српска влада* говори и пише *србијанска влада* и сл., јер она припада у исто вријеме и земљи и људима који у њој живе, дакле и Србији и Србијанцима (у значењу који овој посљедњој лексеми приписују поменути рјечници). Проблем настаје кад се узме у обзир још једно (овај пут „етничко“) значење лексеме *Србијанац*. Неки наши рјечници, наиме, приписују јој такво, и само такво значење. Тако је, према *Русић-Канџи*, *Србијанац* „(опр. Србин пречанин, Србин Босанац) *Serbianer m, Serbe aus Serbien*.“ (II, Београд, 1928: 996), што значи: „Србин из Србије“ (насупротив Србима пречанима, тј. војвођанским Србима, Србима Босанцима и др.), као што је *Србијанка*: „*Serbianerin f, Serbin aus Serbien*“ (ib.) — „Српкиња из Србије“. У *РМС* јасно стоји да је *Србијанац*: „*Србин из Србије (у ужем смислу)*“, а *Србијанка*: „*Српкиња из Србије (у ужем смислу)*“ (V, Београд, 1973: 959). Ту су већ могуће забуне. Ако, према том истом рјечнику, *србијански* значи: „*који се односи на Србијанце, Србијанке и Србију*“ (ib.), онда тај придјев упућује на припадање само Србима из Србије, а не и другим становницима Србије (у ужем смислу), на једној страни, али и Србији, а тиме и свим грађанима Србије (у ширем смислу), на другој. Двозначност (и противрјечност значења) је очигледна. Кад се каже или напише: *србијанска влада, србијански премијер, србијански министри, србијанска полиција, србијански устав, србијанско правосуђе* итд., није јасно (или не мора бити јасно) на шта се то односи. Стога се и овом рјешењу могу ставити исти приговори које они што се за њега залажу стављају везама *српска влада, српски премијер, српски министри* итд.

2.2.3. Има још један разлог због кога се везе *србијанска влада* (у значењу *Влада Србије*) и сл. не прихватају. То је одбојност неких Србијанаца, тј. Срба из Србије, према лексемама *Србијанац, Србијанка, Србијанци*, па онда и *србијански*. Управо о томе пише Мирослав Николић у већ поменутом чланку *Срби и Србијанци*, а за њим и Иван Клајн у НИН-у под насловом *Србијанци као Индијанци*. Тако Николић 1998 (: 14) каже:

„У време жучне предизборне кампање (чини ми се претпоследње), у некада врло гледаној (а у међувремену укинutoј) емисији једне независно-зависне београдске телевизијске станице напао је један по-

литичар другога ... да вређа народ у Србији називајући га *Србијанцима*...”

„Пошто у нашем језичком осећању и навикама нема назива *Србијанац* и придева *србијански*“ — наставља овај аутор, и сам Србијанац — „ми их доживљавамо као нешто страно, туђе, чак и национално увредљиво. Чини нам се као да неко хоће тиме да нас одвоји од осталих Срба или чак да нам узме наше национално име и да га замени географским, територијалним. С друге пак стране, Срби (и други истојезички народи) изван Србије, које ми такође најчешће именујемо по земљи или покрајини у којој живе, нпр. Црногорци, Херцеговци, Босанци, Крајишници и други, желе да називом *Србијанци* и придевом *србијански* пре свега прецизирају о којим се Србима ради, имајући у виду чињеницу да су Срби ‘срећан’ народ који живи у више држава. Кад, на пример, Херцеговац каже *Србијанци* или *србијанска влада*, он тиме не жели да каже да ми нисмо (и) Срби, односно да влада није (и) српска, како се то у нас обично доживљава, већ да су Срби и становници Херцеговине и да нас подсети на чињеницу да није само влада у Београду *српска*, већ да је то и она у Републици Српској, као што је била (или је то још увек) и у неким другим српским земљама“.

Николићева су објашњења разложна, али она ипак указују на постојећу одбојност Србијанаца према самом том називу и од њега изведеном придеву *србијански*. На то, посредно, упућује и *Фекеће* 1978 (: 199). Он на почетку свога чланка о придјевима *српски* и *србијански* каже:

„Писац једне монографије о туристичким одликама Србије употребио је у свом тексту придев *србијански* у оваквим синтагматским спојевима: *србијанске ђесме*, *србијанско Подриње*, *србијанско-босанска републичка граница*, *србијанске бање*, *источносрбијанска бањска регија* и сл. Један читалац нам је с тим у вези поставио питање — да ли је придев *србијански* добро употребљен или је, напротив, место њега, ваљало узети придев *српски* (*српске ђесме*, *српске бање*) итд.“

Тако смо суочени с два различита (и супротстављена) мишљења. Једни сматрају да све оно што се односи на Србију (као земљу и државу) треба означавати придевом *српски* (*српске ђесме*, *српске бање*, *српско Подриње* и сл., па би по томе било и *српска влада*, *српски ђремјер*, *српски министри*, *српска ђолиција*, *српски усђав*, *српско ђржишиће* итд., што осјећају као једино „правилно“. Употреба придева *србијански* у оваквим синтагмама ђима смета, па то сматрају неправилним. Насупрот томе, други мисле да би овдје требало употребљавати управо придев *србијански*, јер он — за разлику од придева *српски*, који указује на припадање нацији у цјелини (свим Србима) — изведен од имена *Србија*, па стога означава припадање територији и држави под тим именом — има, дакле, „територијално“, а не „етничко“ значење. Како пресудити у овом спору и шта препоручити као оријентацију за стандарднојезичку праксу? Прије него што одговоримо на то питање задржаћемо се још мало на настанку, творби и значењу придева *србијански*.

2.2.4. Тај је придјев изведен непосредно од именичке основе хоронима *Србиј(а)* помоћу наставка *-ански*, како је назначено у *RJAZU* (XVI: 188), дакле: *Србиј* + *ански* > *србијански*, или пак, што је вјероватније, посредно, преко етника *Србијанац*: *Србијан(ац)* + *ски* > *србијански*, како то објашњавају савремени граматичари, нпр. *Babić 1986* (т. 1322 и 1406) и већ поменути *Фекеше 1978* (: 202), као и, на нивоу самог творбеног модела, *Сивановић 1964* (: 577). Пошто (окрњена) основа етника (*Србијанац*) садржи и (неокрњену) основу хоронима од кога је тај етник изведен (*Србија*), ктетик *србијански* ослања се семантички на обје те лексеме, па означава нешто што се односи и на Србију и на Србијанце. На исти начин настали су и ктетици *белгијански* < *Белгијан(ац)* + *ски* (пored *белгијски*), *мексикански* < *Мексикан(ац)* + *ски* (пored *мексички*), *јорџијански* < *Порџијан(ац)* + *ски* (само тако) и сл. (Остале примјере овога типа творбе наводи *Николић 2000*: 500). Различита семантичка структура ктетика *србијански* у односу на ктетик *мексикански* и сл. произлази из разлика између етника *Србијанац* и *Мексиканац*, односно *Србијанци* и *Мексиканци*. А оне су у томе „што се реч *Мексиканци* употребљава и као име *народа*, док се за означавање припадника српског народа употребљава друга реч, али истог корена, *Срби...*“ (*Николић 1998*: 14). Осим тога, као што је већ речено (в. т. 2.2.2), етник *Србијанац* изведен правилном творбом од основе *Србиј(а)* и суфикса *-анац*: *Србиј(а)* + *анац* > *Србијанац*, може да има двојако значење: може да се односи 1) на сваког становника Србије (без обзира на националну припадност), на шта упућују објашњења у неким нашим рјечницима (*Вук 1952*, *Broz-Iveković 1901*, па и *RJAZU*), али и 2) само на Србе из Србије (у ужем смислу), према објашњењима других наших (новијих) рјечника, као што су *Ристичић-Канџрга 1928* и *РМС 1973*. Све се то, нормално, преноси и на ктетик *србијански*.

Овакав семантички развој лексемâ *Србијанац* и *србијански* одраз је друштвених односа у којима су оне настале и у којима су се употребљавале. У XIX стољећу, наиме, формирана је нова српска држава (прво као кнежевина, па онда као краљевина). У њој су живјели већином Срби, али сви Срби нису живјели у Србији, него и у Црној Гори, као и у крајевима под турском окупацијом, односно Аустро-угарској монархији. Отуда и потреба да се Срби и територијално означе, као Србијанци, Црногорци, Босанци, Херцеговци, Војвођани („пречани“), Крајишници, односно Крајинци (Далматинци, Личани, Кордунаши, Банијци, Славонци) итд. Заједничко им је било то што су се сви национално осјећали (и изјашњавали) као *Срби*, а поменути су се етници схватили само као територијалне ознаке. Те су се релације, мање-више, одржале и до данас, па се исказују и у значењима ктетика *српски* и *србијански*, који су основни предмет нашег разматрања.

3. Пошто су са становишта творбе оба та ктетика (*српски* и *србијански*) потпуно правилна, стандардна, а у говорној се пракси семантички нису ни јасно издиференцирала, остаје да се о њима, тј. о њиховим значењима и употреби, суди са становишта лексичко-семантичке норме савременог стандардног језика.

3.1. У нашој науци о језику још нису довољно разрађени, нити су утврђени и стручно и друштвено овјерени, општи и посебни критеријуми нормирања на различитим нивоима језичке структуре, а посебно у лексички. Ипак има појединачних радова из подручја нормативистике, на које се у разматрању појединих питања, као што је ово у вези са значењем и употребом ктетика *српски* и *србијански*, можемо donekle ослонити. У том погледу може нам послужити рад Ивана Клајна *О критеријумима за семантичко нормирање речи*, објављен у часопису *Наш језик* (Клајн 1998). Слиједећи те критеријуме размотрићемо проблем о коме је овдје ријеч и покушати да укажемо на могућа рјешења.

Супротстављајући се неоснованим забранама и самовољним пуристичким интервенцијама у домену употребе ријечи и њихових значења, Клајн 1998 (: 139) поставља четири основна правила „као неку врсту основних смерница за нормативну семантику“. То су:

„I) значење речи се одређује на основу употребе код добрих писаца, а не на основу етимологије, првобитног значења, нити логичким закључивањем;

II) под добрим писцима подразумевају се они које лексикографи узимају за грађу, а резултати њиховог рада изнети су у великим једнојезичким речницима;

III) свака реч, у начелу, може имати и више (неке и много више) од једног значења;

IV) у току језичког развоја могу се јавити нова значења, док нека ранија излазе из употребе (остајући и даље доступна писцима као архаизми).“

Прва два правила (критеријума) — који, заправо, чине цјелину, јер је друго само образложење првога, па се стога могу узети и као једно правило — неће нам у тражењу конкретних рјешења у овој прилици бити од велике користи, и то из више разлога. Прво, што је тешко у језику „добрих писаца“ наћи (све) примјере о којима ми расправљамо. Друго, што је и сам тај принцип подложен преиспитивању, јер је стандард „безбојни просек“ (М. Ивић), па се као такав мора утврђивати на основу широке ексцерпције грађе из свих стилова савременог стандардног језика, а не само из дјела „добрих писаца“, поготово не ако се при томе мисли само на истакнута пера лијепе књижевности. И сам Клајн 1998 (: 139) истиче да се другом његовом правилу може замјерати, јер — „састављачи доброг модерног речника сигурно неће за корпус одабрати неки уски круг савршених стилиста, него ће настојати да направе уравниожен и што је могуће шири избор из књижевности, стручне литературе, штампе, а по могућству и радио-телевизијског и говорног језика“. Општи критеријуми за утврђивање језичког стандарда, међутим, биће предмет ширих преиспитивања другом приликом. У процјени стандардности ктетика *српски* и *србијански* у различитим синтагмама, што је основни предмет овога рада, као довољна основа за просуђивање може, уз примјере које смо

сами забиљежили у говорној пракси, послужити грађа из наших рјечника, коју је ваљано побилежио и класификовао *Фекеће* 1978.

Треће и четврто Клајново правило, а посебно детаљна објашњења дата у његовом раду, могу се директно примијенити, и провјерити, на нашим примјерима, па ћемо стога у даљим разматрањима од тих правила (критеријума) полазити, ослањајући се на њих и у извођењу коначних закључака.

3.2. Размотрићемо прво треће, а потом четврто правило да бисмо утврдили какав је однос лексичко-семантичке норме према употреби ктетика *српски* и *србијански* и шта би се у том смислу могло препоручити као оријентација за праксу.

3.2.1. Анализирана грађа, посебно она коју наводи *Фекеће* 1978, показује да су обје те лексеме вишезначне. Ктетик *српски* употребљава се (1) најчешће у значењу које упућује на везу с етнонимом *Срби*, тј. на нешто што припада томе националном корпусу (у цјелини), као у примјерима: *српски језик*, *српска историја*, *српска култура*, *српски манасићи*, *српски народни обичаји* и сл., али у неким случајевима упућује и (2) на везу с хоронимом *Србија* (у ширем смислу), као у примјеру: *српско-црногорска граница* (= граница између Србије и Црне Горе) и сл. Ктетик *србијански* употребљава се у још више значења. Он упућује (1) на везу са хоронимом *Србија*, тј. на припадање Србији као земљи и држави или уопште на некога или нешто што је у било каквој вези са Србијом (у територијалном смислу), и то а) обично и најчешће, поготово раније, на Србију у ужем смислу (у границама некадашње Кнежевине и Краљевине), као у примјерима: *србијанске вароши*, *србијанска војска*, *србијански Турци*, *србијански ђролештери*, *србијански говори*..., у опозицији, рецимо, према ктетику *војвођански*, нпр. *србијанске и војвођанске вароши*, *србијански и војвођански говори* и сл. и б) у новије вријеме, на Србију у ширем смислу, дакле на територију садашње Републике Србије, као у наведеним примјерима: *србијански устав*, *србијанска влада*; и (2) на везу са етником *Србијанац*, и то опет у два значења: а) „Србин из Србије“ и б) „становник Србије (уопште)“, на шта упућују примјери а) *србијански ојанци* — „шилјкани“ (= опанци какве носе Срби из Србије), *србијанска ношња* (= ношња Срба из Србије) и сл., или б) *србијански ђредсџавници* (= представници Србијанаца уопште, без обзира на националност), мада је ова два значења тешко разлучити (они се обично мијешају у истим синтагмама, па све зависи од ширег контекста, а неријетко и од тога како их ко схвати).

Све су то, међутим, у лексиси нормалне појаве. На то упућује и треће Клајново правило, па с тога становишта нема разлога да се било које од наведених, у пракси овјерених, значења ктетика *српски* и *србијански* доводи у питање и оспорава. Ни негативан емоционални однос према ктетику *србијански*, што је у вези са етником *Србијанац*, односно *Србијанци*, о чему пише *Николић* 1998, а позивајући се на њега, још и *Клајн* 2001 и *Шийка* 2002, није довољан разлог да се та лексема проскрибује и искључи из стандарднојезичке употребе. Уоста-

лом, та одбојност је, по свему, новијег датума, а има, вјероватно, везе и с лошим искуствима с тзв. *ужом Србијом*, коју су у оно вријеме, пола у шали, пола у збиљи, скраћено називали *УЖАС*, али и са свакојаким другим подвајањем српског националног корпуса, због чега Срби у другим крајевима не воле да буду *босански Срби*, *хрватски Срби* и сл., већ кажу, кад је потребно да се то истакне, да су *Срби из Босне*, *Срби из Хрватске* или *Срби из Крајине*, *Крајинци*, *Крајишници* и сл. Иначе у прошлости, изван тога друштвеног и политичког контекста, ријечи *Србијанац* и *србијански* нису биле емоционално негативно обиљежене. И сам Вук Караџић називао је себе Србијанцем. У наслову прве граматике нашег савременог језика стоји: *Писменица сербскога језика, њо говору њосѣнога народа најписана Вуком Сѣефановићем Сербиианцем (у Виенни, 1814)*. Ни данас никоме не смета кад Изворинка Милошевић пјева: *Ја Влаиња, а ти Србијанац...*, или кад чујемо, такође у пјесми: *Јелек, анѣерија и ојанци, њо томе се знају Србијанци* итд. У свим тим случајевима *Србијанац* значи једноставно: „Србин из Србије“, или „становник Србије“, што се све преноси и на изведени ктетик *србијански*.

Овим још нисмо одговорили на питање постављено на почетку: Треба ли говорити и писати: *српска влада*, *српски љремијер* и сл. (кад се мисли на Владу Србије и њеног предсједника), или пак *србијанска влада*, *србијански љремијер* (у истом значењу). Потражићемо стога одговор уз помоћ четвртог Клајновог правила, односно критеријума.

3.2.2. Да се подсјетимо, то правило гласи: „У току језичког развоја могу се јавити нова значења, док нека раније излазе из употребе (остајући и даље доступна писцима као архаизми).“ Овако уопштено, ни оно нам, нажалост, не може бити од користи у оцјени стандардности употребе ктетика *српски* и *србијански* у наведеним синтагмама. У разради датих општих правила, међутим, неке Клајнове напомене могле би се, бар у начелу, примијенити и на наш случај. Говорећи о промјенама значења ријечи, он каже: „Које се промене значења ... не могу сматрати оправданима? У одговору на то питање морамо поћи од чињенице да је најважнија функција језика комуникација, или простије речено — споразумевање. Стога нећемо погрешити ако међу неоправдане иновације у значењу сврстамо пре свега оне које могу довести до неспоразума, или макар до непрецизности у изражавању“ (Клајн 1998: 140). Мада се то односи на неоправданост употребе придјева *значајан* умјесто *знајан* и сл., ни наш случај није далеко од тога, јер и он може довести, и доводи, до неспоразума, а у сваком се случају ту ради о „непрецизности у изражавању“. Одиста, кад се каже *српска влада*, то може бити схваћено двојачко: као „Влада Србије“, али и као „Влада Срба“, тј. „влада која припада (свим) Србима“, или „која је састављена (само) од Срба“ и сл. Ако, дакле, цитирани Клајнов критеријум прихватимо као оправдан, и ако га уопшtimo, онда би у том свјетлу одговор на питање постављено на почетку овога рада могао бити овакав:

3.2.2.1. Ктетик *српски* односи се прије свега, и најчешће, на нешто што припада Србима (као народу или нацији), па га стога, уколико постоје друге могућности јаснијег одређења, није добро употребљавати у другом значењу, које је у вези са хоронимом *Србија*. Зато се, кад се мисли на Србију, не могу препоручити везе као што су *српска влада*, *српски премијер*, *српски министри*, *српски устав*, *српска полиција*, *српско шржшиште* итд. У праву је *Фекеће* 1978 (: 206) кад упозорава да је придјев *српски* „примарни детерминатив у оним случајевима кад се хоће да каже да се нешто односи на *Србе уопште*“. И управо због тога, да не би долазило до неспоразума, сасвим је оправдано избежавати његову употребу у другом значењу — наравно, уколико постоје друге могућности да се јасније и тачније изразимо.

3.2.2.2. Ктетик *србијански* свакако је у чвршћој семантичкој вези с хоронимом *Србија* (преко етника *Србијанац*), али прије свега и најчешће, готово редовно, у ужем смислу, па се ни он због тога не би могао безрезервно препоручити за употребу у везама које упућују на Србију у ширем смислу, дакле на Републику Србију (с покрајинама), на шта се управо мисли кад се каже: *србијанска влада*, *србијански премијер*, *србијански министри*, *србијански устав*, *србијанска полиција*, *србијанско шржшиште*. И овдје је разлог избегавања могућих неспоразума и тежња за јаснијим изражавањем — опет, наравно, ако за то постоје друге могућности.

3.2.2.3. А могућност да се умјесто *српска влада* или *србијанска влада* и сл. употребеби друга конструкција, која је потпуно јасна и не може изазвати никакве недоумице, па ни реаговања из праксе, стварно постоји. То су: *Влада Србије*, *премијер (Владе) Србије*, *министри у Влади Србије*, *Устав (Републике) Србије*, *полиција (Републике) Србије*, *шржшиште Србије* итд. На ту могућност указује и *Фекеће* 1978 (: 209). На крају исцрпне анализе прикупљене грађе, он каже да се данас „радије место придева употребљава у оваквим приликама квалификативни генитив (*Влада НР Србије*, *Извршно веће НР Србије*, *Друштво преводилаца НР Србије* итд., а не *српска влада*, *српско извршно веће*, *српско друштво преводилаца* итд.), па је утолико пре и проблем употребе придева *српски* : *србијански* све више превазиђен“.

Уз ово треба додати да примјери из актуелне језичке праксе (2.1) показују да тај проблем још није „превазиђен“, па је стога било потребно да се поново детаљно размотри и укаже на могућности његовог стварног превладавања. Осим тога, ктетик *србијански* може се употребљавати, и употребљава се, кад се односи на Србију у ужем смислу (у прошлости и садашњости), кад, рецимо, треба рећи да се нешто односи на ту територију, или њен дио, насупрот другим (српским) територијама (Војводини, нпр.). Могућа је, додуше, употреба ктетика *србијански* у ширем значењу, кад се односи на Србију у цјелини. Таква употреба све више превладава, нарочито у говорној пракси изван саме Србије. У том би се случају могла прихватити двозначност, уз услов да се значења контекстом могу јасно разлучити, као у случају *србијанско-босанска* или *србијанско-црногорска граница*,

на једној страни, и *србијанско-војвођанске конијроверзе*, на другој. Отуда ни став нормативаца према везама као што су *србијанска влада*, *србијански премијер* (подразумијева се: „Влада Србије“ и „премијер Владе Србије“) не би смио бити ригидан како се не би десило да пракса демантује норму. Стога ће се дискусија о томе, вјероватно, наставити. Далеко смо, дакле, од тога да је проблем „пресвазиђен“.

4. На самом крају треба рећи још и то како наша анализа показује да се овакви случајеви не могу рјешавати само на основу творбе, или етимологије, већ да их је потребно сагледати и процијенити и са становишта лексичко-семантичке и стилске норме савременог стандардног језика. Зато би и сама та норма морала бити много разрађенија, прецизнија и јаснија, а у сваком би се случају морала и верификовати (стручно и друштвено), што би могао бити један од важнијих задатака Одбора за стандардизацију српског језика. То једнако вриједи и за опште принципе и правила нормирања свих спорних случајева у нашој стандарднојезичкој пракси данас.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Babić 1986 — Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku. Nacrt za gramatiku*, JAZU — Globus, Zagreb, 1986.
- Broz-Iveković 1901 — *Rječnik hrvatskoga jezika. Skupili i obradili Dr. F. Iveković i Dr. Ivan Broz*, sv. I–II, Zagreb, 1901.
- Вук 1852 — *Српски рјечник иступачен Њемачкијем и Латинскијем ријечима. Сакупио га и на свијет издао Вук. Стеф. Караџић*, Беч, 1852.
- Клајн 1998 — Иван Клајн, *О критеријумима за семантичко нормирање речи*, Наш језик XXXII/3–4, Београд, 1998: 134–147.
- Клајн 2001 — Иван Клајн, *Србијанци као Индијанци*, НИН, Београд, 6. IX 2001: 35.
- Николић 1998 — Мирослав Николић, *Срби и Србијанци*, Језик данас, Нови Сад, 5/1998: 13–15.
- Николић 2000 — Мирослав Николић, *Образни речник српскога језика*, Београд, 2000.
- Ристичић-Кангрга 1928 — *Речник српскохрватског и немачког језика, други део: српскохрватско-немачки*, израдили Dr. phil. Светомир Ристић и Јован Кангрга, Београд, 1928.
- RJAZU — *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti*, dio XVI, Zagreb, 1956–1958.
- РМС — *Речник српскохрватског књижевног језика*, књига пета, Матица српска, Нови Сад, 1973.
- Skok 1954 — Petar Skok, *Pridjevske izvedenice od geografskih naziva*, Jezik, Zagreb, br. 2/1954: 33–37.
- Стевановић 1964 — Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнोजезичка норма)*, Увод, Фонетика, Морфологија, Научно дело, Београд, 1964.
- Фекете 1978 — Егон Фекете, *Семантичке разлике и уједињене вредности придева српски и србијански*, Наш језик XXIII/5, Београд, 1978: 199–209.
- Шипка 2002 — Милан Шипка, *Српска или србијанска влада?*, Дијаспора, часопис за културу, Södertälje (Шведска), бр. 25/V, 2002: 2.

S u m m a r y

*Milan Šipka*ON THE ETHNIC DESIGNATIONS „SRPSKI“ AND „SRBIJANSKI“ IN THE
LIGHT OF LEXICAL AND SEMANTIC NORMS

The author elaborates on the meanings of the adjectives „srpski“ and „srbijanski“ in general and in the phrases where both these adjectives refer to the republic of Serbia (both country and state) in particular. The latter can be seen in the examples such as *srpska* (or *srbijanska*) *vlada* 'the government of Serbia'. The author takes into consideration the existing body of literature about this subject (authors such as: E. Fekete, M. Nikolić, I. Klajn, and M. Šipka) and analyzes the instances of ambiguity involving „srpski“ and „srbijanski“ (as in the example above). Using the lexical and semantic norms of the contemporary standard Serbian language, the author points to the possibility of differentiating the usage of these two adjectives. He also emphasizes the need of further elaboration and verification of the linguistic standardization criteria in general and in the field of the lexicon (lexical meaning and usage) in particular.